

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 51 Volume: 10 Issue: 51
Ağustos 2017 August 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1762>

MİRAS ALINAN YÖNETİM ANLAYIŞININ RANTİYECİ DEVLET YAKLAŞIMINA ETKİSİ: SUUDİ ARABİSTAN VE KAZAKİSTAN ÖRNEKLERİ
THE EFFECT OF INHERITED GOVERNMENT UNDERSTANDING ON RENTIER STATE APPROACH: SAUDI ARABIA AND KAZAKHSTAN CASES

İdris DEMİR*

Öz

Bu çalışma, farklı devlet geleneğine sahip rantiyeci ülkelerde refahın topluma yayılmasının eşit olup olmadığını oraya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, farklı devlet geleneğine sahip olan ve temel ekonomik girdilerini doğal kaynakların satışından sağlayan Kazakistan ve Suudi Arabistan'ın temel ekonomik ve sosyal gelişmişlik göstergeleri karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda, doğal kaynak gelirlerinin yönetimi ve topluma dağıtılması bağlamında Suudi Arabistan'ın rantiyeci devlet özelliği gösterdiği, ancak Kazakistan'ın bu anlayıştan uzak olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Suudi Arabistan, Rantiyeci Devlet, Doğal Kaynaklar, Kaynak Laneti.

Abstract

This study aims to point out if the distribution of wealth to the whole society is equal in rentier states which have different traditions about state governance. In this respect, basic economic and social development indicators of Kazakhstan and Saudi Arabia, which have different state traditions and have natural resources trade as their basic economic income, are compared. At the end of the research, it has been pointed out that Saudi Arabia has performed rentier state characteristics, whereas Kazakhstan has kept itself away from this understanding concerning the distribution and the government of natural resources gains.

Keywords: Kazakhstan, Saudi Arabia, Rentier State, Natural Resources, Resource Curse.

Giriş

Önemli birer enerji kaynağı olmalarının yanı sıra hidrokarbonlar geniş ekonomik ve siyasi önemli etki alanlarına sahiptirler. Bu önem, uluslararası, ulusal ve yerel düzeylerde farklı yansımaları ile kendisini değişik formlarda ortaya koymaktadır. Sonuçlarının başarılı olup olmaması bahis konusu bu doğal kaynaklardan elde edilen gelirin doğru ve bilinçli yönetimi ile bağlantılıdır. Bir kaynaktan elde edilen büyük gelirler, ülkenin mali yapılanmasına zarar verebilmekte, dengeli büyümenin önüne geçebilmekte ve devletin ekonomiye çok fazla müdahale etmesine yol açabilmektedir. Bu durum hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerliliğini korumaktadır.

Gelişmiş bir ülke olan Hollanda'da 1970'lerde Gröningen'de doğal gaz rezervleri bulunması, işletilmesi ve ihrac edilmesi ile birlikte Hollanda para birimi aşırı değer kazanmıştır. Hidrokarbon gelirleri ülke içerisinde enflasyona yol açmış diğer ürünlerin ihracatının düşmesine yol açmıştır. Bilimsel çalışmalarda 'Hollanda Hastalığı' olarak adlandırılan bu tecrübe ile Hollanda'nın üretim sektörü sekteye uğramış, ülke ekonomisi geneli itibariyle sıkıntılı bir süreç yaşamıştır (Corden, 1984: 359).

Geneli itibariyle bir ülkenin ekonomisinin temel girdisinin sahip olduğu doğal kaynakların satışı ile elde ettiği dışarıdan gelen kaynakların bahis konusu ülkenin ekonomik dengeleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Ülkelerin doğal zenginliklerinin kalkınmalarına ve ekonomik yapılanmalarına etkileri tartışılırken itici güç olan 'doğal kaynağın' bir 'lanet' haline mi geleceği yoksa bir 'kutsama' mı olacağı bilimsel çalışmaların konusu olagelmıştır. Satışından elde edilen geliri ülkelerinin ekonomik yapılanmalarının içerisinde başarılı bir şekilde koordine edebiliş doğal kaynaklarını bir 'kutsama' haline getirebilmiş birkaç başarılı örneklem bulunabilmekle birlikte doğal kaynaklar genellikle 'lanet' etkisi yaratmış, kaynağa ev sahipliği yapan ülkelerin ekonomik yapılanmalarının birer rantiyeci devlet hüviyetine bürünmelerine yol açmıştır (Stevens, 2003: 10).

Rantiyeci ekonomilerin/devletlerin kendilerine has özellikleri bulunmaktadır. Rantiyeci bir ekonomi, büyük oranda dışarıdan gelen bir kaynak akışı üzerine kurulur. Böyle bir devlette -rantiyeci bir ekonominin bir örneği olarak- toplumun sadece küçük bir kısmı/yönetici elitleri dışarıdan gelen bu gelirin dağıtım ve paylaşım ile ilgilenme yetkisine sahip olmaktadır. Buna ilaveten, dışarıdan gelen gelirlere güveni olduğu için devlet, kendi ülke içi yapılanmalara bağımlı kalmama yoluna gitmekte, bu yolu seçmektedir. Bunun sonucu olarak da gelirlerini ülke içi vergilendirme yolu ile toplayıp toplumun ve

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

devletin her türlü gideri için yönlendiren üretim devletlerinin aksine rantiyeci devletlerin öncelikli fonksiyonu dış kaynaklardan elde edilen yüksek gelirleri tahsis etme, dağıtma ve paylaşırma olarak karşımıza çıkmaktadır (Hamdan, 2015: 278).

Rantiyeci devlet yapılanmalarındaki yöneticiler, yönetim erkini ellerinde tutmak için daha otokratik bir eğilim içerisine girebilmekte, elde edilen gelirleri ekonominin genel yapılanmasını düzenlemek ve düzeltmek yerine gücü kendi ellerinde bulundurdıkları yapıyı daha da kuvvetlendirmek yoluna gitme eğilimi içerisinde bulunmaktadır (Ali vd., 2015: 7).

Doğal kaynak bolluğu ve ekonomik büyüme arasında ters yönde bir ilişki olduğu gözlemlenen bu ülkelerin yapılanmalarında nüfusun büyüklüğü ve dağılım, gelir düzeyi ve yönetim biçimi büyük önem taşımaktadır. Gelir akışını yönetecek olan siyasi, ekonomik ve sosyal kurumların öncesinden miras aldıkları tarihi yapılanmaları ve yaklaşımları büyük önem taşımaktadır (Karl, 2004: 662). Doğal kaynağa sahip bu devletlerin yönetim gelenekleri ve uygulamaları bu kaynaktan elde edilen gelirlerin bir lanete ya da kutsamaya evrilmelerinde anahtar bir konuma sahip olmaktadır.

Bu çalışma, bu bağlamda, doğal kaynak zenginliği, nüfus ve yüz ölçümü gibi parametreler açısından birbirlerine yakın özellikler taşıyan Kazakistan ve Suudi Arabistan üzerine odaklanmaktadır. Doğal kaynak zenginliği rantiyeci bir ekonominin oluşup oluşmamasında önceden var olan siyasal yapının ve yönetim mantığının etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışma, Kazakistan'ın aldığı yönetim geleneği mirası neticesinde başarılı bir örneklem olduğu, rantiyeci devlet yaklaşımı göstermediği; Suudi Arabistan'ın ise doğal kaynak zenginliklerinin toplum refahına yansıtılmasında pek başarılı olamadığı ve rantiyeci ekonomi özellikleri sergilediği önermesi üzerine oturmaktadır.

Orta Doğu Arap toplumlarında bulunan otoriter rejimler bu toplumların tarihi, sosyal, siyasal ve ekonomik yapılarının sonucunda ortaya çıkmışlardır (Erdem vd., 2013: 214). Unutulmamalıdır ki otoriter rejimlerde, Suudi Arabistan örneğinde olduğu gibi, sınırlarını ve çerçevesini gücü elinde bulunduran siyasi iktidarın çizdiği çoğulculuk çok sınırlıdır. Siyasi iktidar, vatandaşlarına/ sorumluluğu altında bulunan topluma karşı hukuken veya fiilen hesap vermek durumunda değildir (Linz, 1984: 133). Hesap sorulamaz bu yönetim biçimi neticesinde siyasal sistemin olduğu gibi ekonomik zenginliklerin dağılımı da halka kapalı bir yapılanmaya bürünme eğilimi içerisinde olmuştur. İktidar seçkin bir azınlığın elinde toplanmıştır. Bu seçkin azınlık, siyasi süreci devlet eliyle kendi denetimi altında tutmuştur. Bu durum seçkinler ile halk kitleleri arasında büyük bir uçurum meydana getirmiştir. Bu seçkin iktidar halkoyu, seçim ve halk onayıyla iş başına/ yönetim kademesine gelmemiştir; bu nedenle de halkın çoğunluğunun çıkarlarını gözetemeyen, temel eğilim ve yönelimlerine uygun bir siyasi, sosyal ve ekonomik yapı konuşlandırmak zorunluluğundan uzak olmuştur (Karaman vd., 1996:147). Yönetici elitin çıkarları, ayrıcalıklı konumu ve bekası birincil konumda olmuştur.

Kazakistan'ın millet itibarıyla tarihi, mizacı, kültürü, örfü ve devlet telakkisi ile geçmişten günümüze yapılanmasının temelini Orhun Kitabeleri'nde anlatılan Türk devlet geleneği oluşturmaktadır. Orhun Kitabeleri'nin tümü üzerinde iz düşümlerde bulunup araştırma yapmak bu çalışmanın kapsamı dışında olmakla birlikte ilintisi itibarıyla Orhun Kitabeleri'nde belirtilen devletin halkına karşı yükümlülükleri ve bu yükümlülüklerin kapsamı üzerinde durulacaktır. Devlet, güçsüzün, himayeye ihtiyaç duyanın ve ekonomik geçim zorluğu çekenin derdi ile ilgilenmek durumundadır. Kendi içerisindeki kıstaslara göre seçim ile yönetimi ele alan kağanın öncelikli sorumluluğu yönetici elit değil, halkın refahı, güvenliği ve bekasının sağlanmasıdır.

Nitekim Bilge Kağan, "Ben kendim Kağan oturduğumda her yere gitmiş olan millet yaya olarak, çıplak olarak, öle yite geri/geldi. Milleti besleyeyim diye Kuzeyde Oğuz Kavmine doğru; Doğuda Kıtay, Tatabı kavmine doğru; Güneyde Çine doğru on iki defa ordu sevk ettim. Savaşım. Ondan sonra Tanrı buyurduğu için, devletim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli kıldım. Fakir milleti zengin kıldım. /Az milleti çok kıldım. Değerli illiden, değerli kağanlıdan iyi kıldım. Dört taraftaki milleti hep tâbi kıldım, düşmansız kıldım. Hep bana itaat etti" derken milleti zengin etmenin ve müreffeh kılmanın devletin ve onun temsilcisi Kağan'ın değişmez görevleri arasında yer aldığını ifade etmektedir (Menderes, 1987: 8). Kağan'ın kendisinin ve yakın çevresinin zenginliğini arttırmak, kendi ihtişam ve şahsi bekasını kurmak gibi bir amacı yoktur. Kağan kendisi için değil, milletini müstakil, hür ve müreffeh kılmak için vardır. Devlet ve yönetim yapılanması milletin refahı için kurgulanmıştır. Millet devletin için değil, devletin millet için var olduğu mülahazası üzerine kurulan bu siyasi yapılanmanın ekonomik yansıması neticesinde elde edilen gelirlerin dağıtımını yapılırken yönetici zümrenin çıkarı öncelenmemiş, halkın çıkarı, refahı ve bekasını merkeze alıp birincil konum atfeden bir yaklaşım sergilenmiştir.

1. Literatür Taraması

Doğal kaynak sahipliğinin bir ülkenin ekonomik yapılanmasının gelişine olumsuz etkiler yapabileceğine dair bilimsel çalışmaların ilk örnekleri 1950'li ve 1960'lı yıllara kadar uzanmaktadır. Raul

Prebisch ve Hans Singer (Prebisch 1950, 1964; Singer 1950) çevrede kalan kaynak ihracatçıların ticaret mekanizmasının bozulup yozlaşması nedeniyle merkezde bulunan endüstrileşmiş ülkeler karşısında dezavantajlı bir konuma geleceğine vurgu yapmışlardır. 1970'li yıllarda birinci petrol krizinin küresel tecrübelerinin ışığında petrol ihracatçıların elde ettikleri büyük gelir akışının kendi ekonomilerinin gelişimi için çok iyi haberler getirmeyebileceği Mabro ve Monroe (1974) ve Mabro (1980) gibi bilim adamlarının çalışmalarının ana konusu olmaya başlamıştır.

Kaynak laneti çalışmaları, 1990'lı yıllarda Sachs ve Warner (1995, 1999) ile Leite ve Weidman (1999) gibi bilim adamlarının çalışmalarına düşük ekonomik büyümeye yol açması, yüksek yoksulluk seviyesi ve yolsuzluk olanaklarının önünü açtığı savı ile Collier ve Gunning (1999) gibi bilim adamlarının araştırmalarının merkezinde yer almıştır. Marshall (2001) ve Schloss (2002) çalışmalarında dışarıdan gelen kaynak ile büyük kazançlar elde eden bu rantiyeci devletlerin hükümetlerinin daha otoriter ve baskıcı eğilimler sergilediklerine vurgu yapmışlardır. Ross (2001), petrol gelirlerinin ülkedeki demokrasi ortamının kurumsallaşmasının önüne geçtiğine dikkat çekmiş, Aslaksen ve Torvik (2006) doğal kaynak zenginliklerinin ev sahibi ülkelerin ekonomi politiklerinde yol açtığı olumsuzluklara değinmiştir.

Bilimsel literatürdeki bu geniş perspektif yaklaşımların yanı sıra kaynak etkisinin lanet mi yoksa kutsama mı getireceği sorunsalı doğal kaynak sahibi çeşitli ülkelerin özeli üzerinde de yapılan çalışmalara konu olmuştur. Karl (1997) Venezüella üzerine yoğunlaşarak petrol gelirlerinin ülkeye beklenen refah getirmekten uzak kaldığını belirtmiştir. Skocpol (1982) rantiyeci devlet uygulamalarının İran İslam Devriminin gerçekleşmesinin nedenlerinin biri olduğunu öne sürmüştür. Stevens (1986) doğal kaynak gelirlerinin Arap dünyasındaki devlet yapısının rolü üzerindeki etkileri üzerine odaklanmış Luke (1985) Suudi Arabistan ve İran'ın devlet yapılanmaları örneklemeleri üzerinden bir kaynağa dayalı ekonomik büyümenin iz düşümleri üzerinde durmuştur. Okruhlik (1999) bu şekilde yapılanmaların beraberinde adilane bir dağılım ve hakkaniyetli uygulamalar getirmediği için bu ülkelerdeki yükselen muhalefete dikkat çekmiştir. Bilgen (2010) ise Suudi Arabistan'daki yükselen işsizlik, düşen gayri safi milli hâsıla ve bastırılan muhalefet söylemlerinden doğal kaynak gelirlerinin yönetimindeki kusurları sorumlu tutmuştur.

Doğal kaynak gelirlerinin ev sahibi ülkelerin geneli ve belirli ülke örneklemeleri üzerinde yapılmış olan çalışmalarda 1962-63 yıllarında İran'da bakanlık görevini yürütmüş, 1963 ile 1979 yılları arasında büyükelçilik, sonrasında ise çeşitli üniversitelerde akademisyenlik yapmış Jahangir Amuzegar'ın tecrübe ettiği pratik uygulamaları sonrasında bilimsel bir disiplin çerçevesinde farklı zamanlarda kaleme aldığı yazılarını incelemekte fayda vardır. Amuzegar petrol refahını çok karmaşık bir kutsama olarak nitelendirerek (1982) bu gelirlerin yönetim anlayışı ve tarzı ile kutsamaya veya lanete evrilebileceğini İran örneklemini üzerinden tartışmıştır (2008).

Doğal kaynaklardan elde edilen zenginliğin nasıl kullanıldığının ve yöneticiler marifetiyle toplum üzerinde yarattığı etkiyi inceleyen çalışmalar genellikle yapılan ihracatın gayri safi milli hâsıla üzerindeki etkisi üzerinde odaklanmaktadır. Mehrara (2007) petrol ihracatçısı ülkelerdeki enerji kaynakları ve gayri safi milli hâsıla arasındaki ilişkiyi İran, Kuveyt ve Suudi Arabistan örneklemeleri üzerinden işlemiştir. Doğal kaynak gelirlerinin yöneticiler tarafından değerlendirilmesinde bahis konusu toplumda daha önceden var olan idare geleneklerinin bu zenginlikten elde edilen gelirleri değerlendirmedeki etkisi üzerinde pek çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın özgünlüğü bu noktadan kaynaklanmaktadır.

2. Veri ve Yöntem

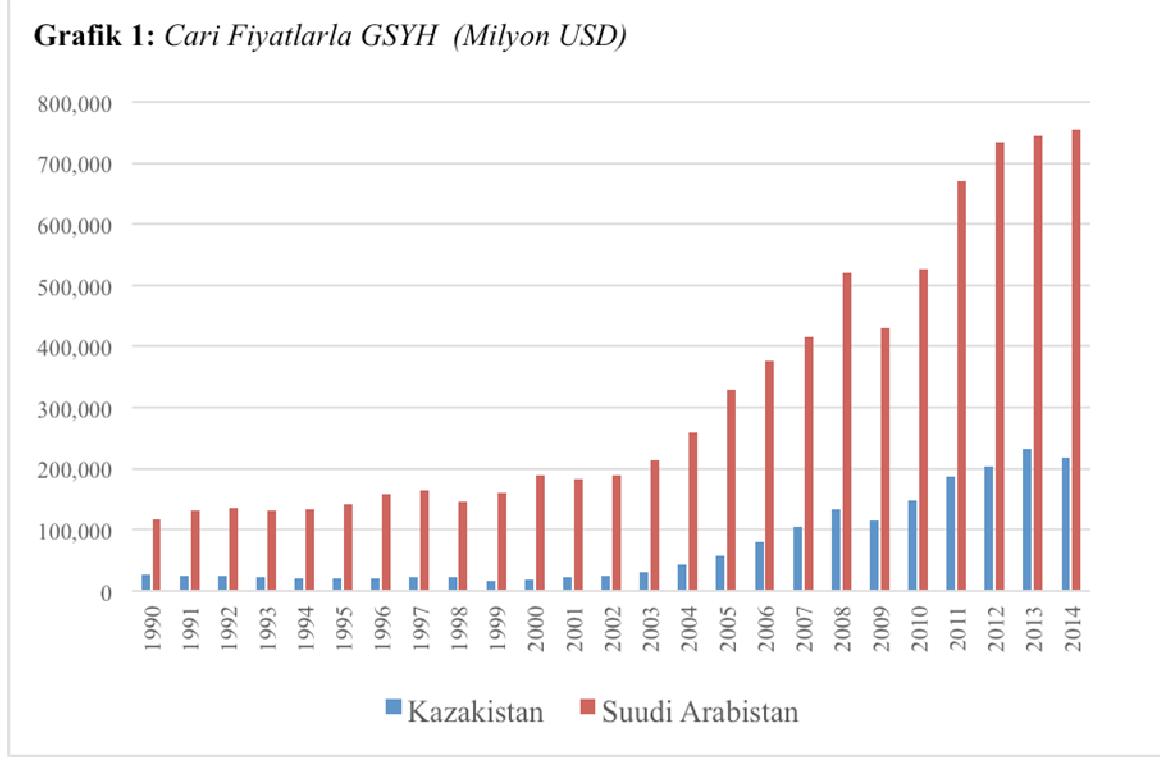
Çalışmada, gelirlerinin büyük kısmını doğal kaynak satışından elde eden ülkelerde, refahın topluma yayılmasının farklı devlet geleneğine sahip ülkeler açısından farklılık arz edip etmediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, farklı devlet geleneğine sahip olan Kazakistan ve Suudi Arabistan ülkelerinin temel ekonomik ve sosyal gelişmişlik göstergeleri araştırmaya dâhil edilmiştir. Ekonomik gösterge olarak; Dünya Bankası veri tabanından elde edilen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) ve Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başı Milli Gelir, sosyal gösterge olarak ise; Dünya Bankası veri tabanından Beklenen Yaşam Süresi ve Bebek Ölüm Hızı, Birleşmiş Milletler 2015 İnsani Gelişmişlik Raporundan İnsani Gelişmişlik Endeksi, Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Temel Eğitim Alanların Oranı ve İşgücüne Katılım Oranı, Dünya Ekonomik Forumu 2016 Küresel Rekabet Raporundan Küresel Rekabet Endeksi bileşenlerinde Yatırımcının Korunma Derecesi, Merkezi Bütçe Dengesi ve İnsan Kaynağının Verimli Kullanımı endeksleri kullanılmıştır. Her iki ülkeye ait ekonomik ve sosyal göstergeler, karşılaştırmaya olanak verecek şekilde tablo ve grafikler yardımıyla raporlanmıştır.

3. Bulgular

Dünya Bankasının resmi verileri ülkelerin ekonomik kazanımlarını göstermesi, İnsani Gelişmişlik Endeksi gibi unsurlarda küresel sıralamanın hangi basamağını işgal ettiklerini ortaya koyması açısından birer referans noktası olarak kabul görmektedirler. Bütçe gelirlerini temel olarak ihraç ettikleri enerji kaynaklarından elde eden Kazakistan ve Suudi Arabistan'ın Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) miktarlarını

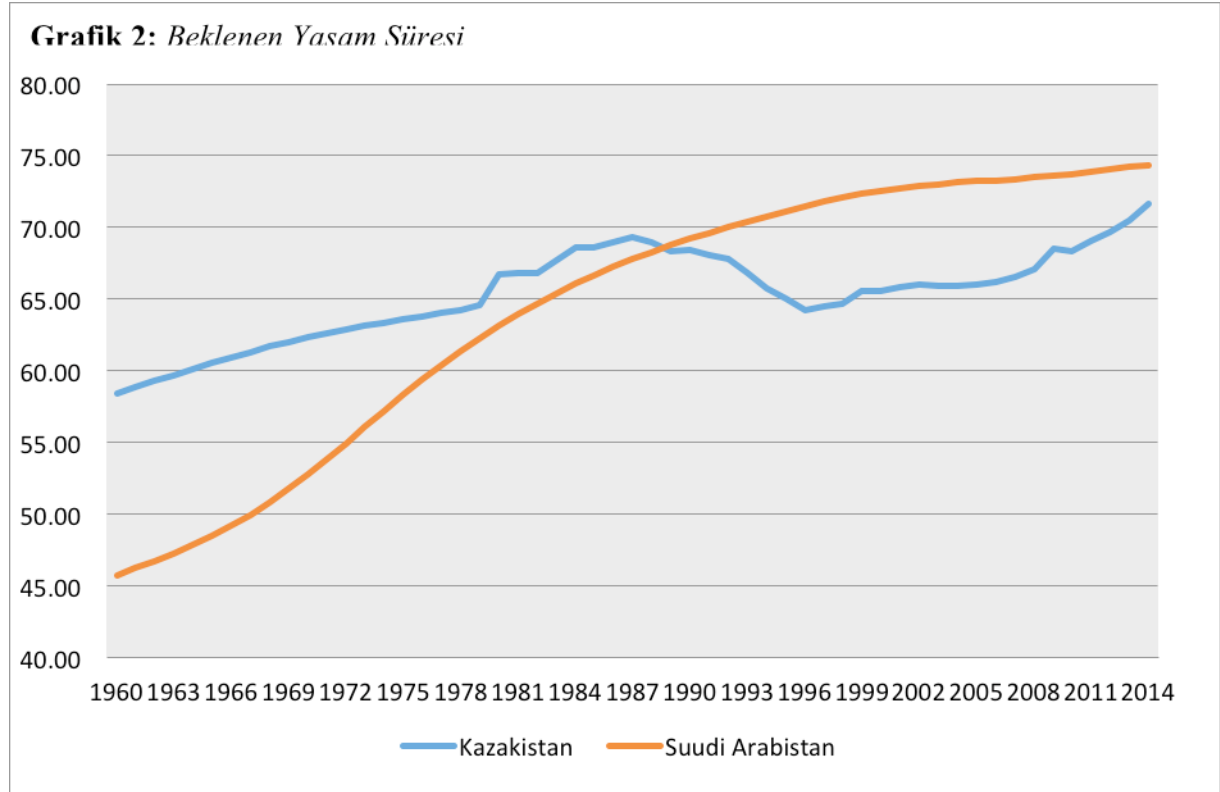

belirten grafik inceleme konusu olan iki ülkenin bütçelerinin ne kadar büyük olduğunu ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Grafik 1'den anlaşılacağı üzere 2014 yılında Kazakistan için GSYH cari fiyatlarla 218 milyar USD olarak hesaplanmış iken bu rakam Suudi Arabistan için 754 milyar USD düzeyindedir. Suudi Arabistan'ın hidrokarbon kaynaklarından elde ettiği gelirin ne kadar büyük olduğu yukarıdaki grafiğin incelenmesi neticesinde açıkça görülmektedir. Suudi Arabistan'ın geliri Kazakistan'ın yaklaşık olarak üç katı düzeyinde gerçekleşmiştir.

Kaynak: <http://data.worldbank.org/> (Erişim Tarihi : 08.06.2016).

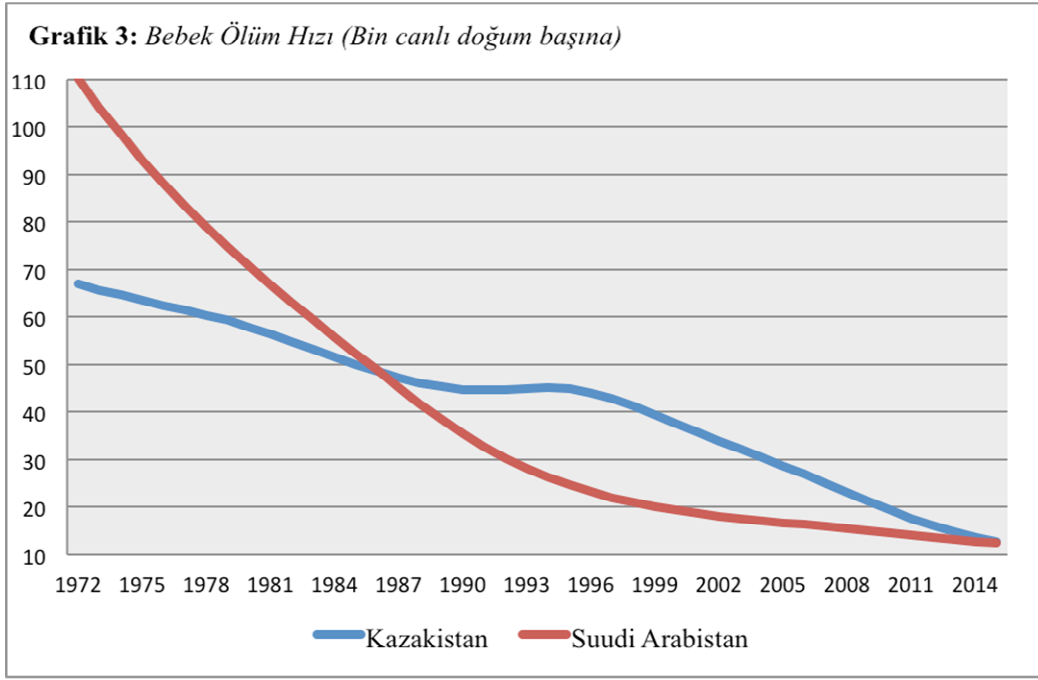
Yıllar içerisinde elde edilen gelirlerin birikiminin, vatandaşlarının yaşam kalitesinin ve refah seviyesinin yükseltilmesi ve toplum içerisinde eşit dağılımının yapılmasının sağlanması beklenmektedir. Yöneticilere düşen temel görev budur. Devlet yöneticilerinin miras olarak aldıkları gelenekler ve uygulamalar, yönetim anlayışları içerisinde yansımalarını bulmaktadırlar. Devlet gelirlerinin dağılım ve yönetimini de bu bağlamda değerlendirmekte fayda vardır.

Kaynak: <http://data.worldbank.org/> (Erişim Tarihi : 08.06.2016).

Toplum refahının değerlendirilmesi kıstaslarından bir tanesi vatandaşlarının ortalama/beklenen yaşam süresi ile ölçülmektedir. Kazakistan ve Suudi Arabistan arasındaki gelir farkına ve bahis konusu iki ülke arasındaki insani gelişmişlik endeksi sıralamasındaki farka rağmen her iki ülkede de beklenen yaşam süresi birbirine çok yakındır. Grafik 2'nin incelenmesi neticesinde anlaşılacağı üzere 2014 yılı verilerine göre ortalama yaşam süresi Kazakistan için 72, Suudi Arabistan için 74 olarak kayıt altına alınmıştır. Grafikten de görüleceği üzere Kazakistan'ın 1990'lı yıllardaki gerilemesi temelde Sovyetler Birliği blokunun çökmesi ve yaşanan yönetsel boşluktan kaynaklanmaktadır. Ancak, miras olarak alınmış, süregelen yönetim tecrübesi ve anlayışı ülkenin tekrar toparlanmasını sağlamıştır.

Toplumların gelişmişlik düzeylerinin ve vatandaşlarının yaşam kalitesinin bir diğer mihenk taşı da bir yaş altı bebeklerin ölüm hızları ile arasındaki doğrudan ilişkidir. Bin canlı doğum başına ölüm hızının yüksek olması bahis konusu ülkenin/toplumun gelişmiş ülkeler grubunda yer bulmasının önüne geçmektedir. Bu ise devletin ekonomik geliri vasıtasıyla toplumunun geneline sağlık harcamaları marifetiyle yansıttığı kaynaklar ile doğrudan orantılıdır. Aşağıdaki grafikten (Grafik 3) de anlaşılacağı üzere inceleme konusu olan her iki ülkenin bebek ölüm hızları neredeyse eşittir. Suudi Arabistan için 12,5 olan bebek ölüm hızı, Kazakistan için 12,6 olarak kayda geçmiştir.

Kaynak: <http://data.worldbank.org/> (Erişim Tarihi : 08.06.2016).

Suudi Arabistan'ın yüksek gelir grubunda olmasına ve gayri safi yurt içi hâsıla gelirlerinin Kazakistan'a göre yaklaşık 3,5 kat yüksek olmasına rağmen bebek ölüm hızlarının eşit gerçekleşmesi; yönetimde etkinliğe ve insanı, vatandaşlarını merkeze alan bir anlayışa işaret etmektedir.

Tablo 1: İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Milli Gelir Arasındaki İlişki

	İnsani Gelişmişlik Endeksi - Değer	İnsani Gelişmişlik Endeksi - Sıralama	Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başı Milli Gelir (2011) - USD	Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başı Milli Gelir (2011) - Sıralama
Suudi Arabistan	0,837	39	52.821	12
Kazakistan	0,788	56	20.867	55

Kaynak: UNDP Human Development Report 2015, New York - ABD

Ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmişliklerinin düzeyinin belirlenmesinde gelirlerinden elde ettikleri mali güçleri ile kendilerine belirli bir yer buldukları insani gelişmişlik endeksi ve satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen gelir merkezi bir konuma sahiptir. Tablo 1'de belirtildiği üzere 2011 yılı verilerine bakıldığında Suudi Arabistan satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelirden dünyada 12. sırada yer alıyor olduğu gözlemleniyor iken insani gelişmişlik endeksinde 39. sırada yer aldığı görülmektedir. Bu ise her iki sıralama arasında 27 birimlik fark anlamına gelmektedir. Aynı dönemde Kazakistan'ın milli gelir sıralamasında 55. ülke iken gelişmişlik endeksi sıralamasında sırası 56. olduğu görülmektedir. İki endeks arasındaki sıralama farkı Kazakistan için bir birim iken Suudi Arabistan için 27 birim olarak hesaplanmaktadır.

Tablodan da görüleceği üzere, Suudi Arabistan ülkenin gelirlerinin tümünü gelişmişlik düzeyine yansıtması, devletin gelirlerini toplumun geneli için değil de, daha ziyade, yönetici elitinin harcamalarını karşılama yoluna gitmiştir. Kazakistan, elde ettiği geliri, vatandaşlarının refahına yansıtma konusunda daha başarılı olmuştur. Devlet gelirleri rakamlar farklı olsa bile, yönetim anlayışı ve algısı, eldeki parayı vatandaşlarının refahına yansıtma yoluna gitmesini sağlamıştır. Sadece yönetici elit ailesinin değil, vatandaşlarının tümünün refahını ve esenliğini kalkındırma yoluna gitmiştir. Bu yolu seçmesinin temelinde miras aldığı yönetim anlayışının ve kültürünün izdüşümlerinin olduğunu belirlemekte fayda bulunmaktadır.

Tablo 2-A: İnsani Gelişmişlik Endeksi - Cinsiyet Ayrımı

	İnsani Gelişmişlik Endeksi		Fark
	Kadın	Erkek	%
Suudi Arabistan	0,778	0,864	-9,89%
Kazakistan	0,787	0,785	0,15%

Kaynak: UNDP Human Development Report 2015, New York - ABD

Toplumların gelişmişlik göstergelerinin en önemli unsurlarından biri de bahis konusu toplumdaki cinsiyet ayrımı ile ilgilidir. Kadınına ve erkeğine eşit davranmayan toplumlar ve yönetimlerin hakkaniyet ile hareket ettiklerini ifade etmek zordur. Cinsiyet ayrımı gözetmemek bugün yerleşen bir olgu değil, geçmişten miras alınan bir yaklaşım tarzının ürünüdür. Bu bağlamda, insani gelişmişlik endeksinin inceleme altındaki iki ülkenin vatandaşlarının cinsiyet ayrımı yaklaşımı incelemeye değerdir. Tablo 2-A'dan anlaşılacağı üzere Suudi Arabistan'da kadınların erkeklere göre yaklaşık olarak yüzde on daha az gelişmişlik düzeyine sahip olduğu görülmekte iken bu oran Kazakistan için kadınların lehinedir. Kazakistan, vatandaşının refahına yansıtıldığı gelirden daha fazlasını, kadının gelişimi için seferber etmiştir.

Tablo 2-B: İnsani Gelişmişlik Endeksi - Cinsiyet Ayrımı

	Ortalama Eğitim Süresi		Fark
	Kadın	Erkek	%
Suudi Arabistan	7,786	9,280	-16,10%
Kazakistan	11,330	11,540	-1,82%

Kaynak: UNDP Human Development Report 2015, New York – ABD

İnceleme altına alınan ülkelerdeki kadınların ve erkeklerin devlet kaynakları marifetiyle aldıkları ortalama eğitim süreleri de bir birlerinden farklılık arz etmektedir. Tablo 2-B'de verilen ortalama eğitim sürelerine bakıldığında Suudi Arabistan'da erkeklerin eğitim süresi kadınlara göre yaklaşık olarak yüzde on altı daha fazla iken Kazakistan da bu oran yüzde ikinin altındadır. Kadın ve erkeklerin eğitim süresi arasındaki eşitsizlik Suudi Arabistan'da Kazakistan'a göre yaklaşık olarak sekiz kat daha fazladır.

Tablo 2-C: İnsani Gelişmişlik Endeksi - Cinsiyet Ayrımı

	Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başı Milli Gelir - USD		Fark
	Kadın	Erkek	%
Suudi Arabistan	20.093,777	77.044,189	283,42%
Kazakistan	15.408,175	26.746,301	73,59%

Kaynak: UNDP Human Development Report 2015, New York – ABD

Tablo 2-C'de verilen Kazakistan ve Suudi Arabistan'ın satın alma paritesine göre kişi başına düşen milli gelir rakamları incelendiğinde iki cinsiyet arasındaki uçurum çok net olarak görülmektedir. Suudi Arabistan'da erkekler kadınlardan yüzde iki yüz seksen üç kat daha fazla kazanırken bu oran Kazakistan'da yüzde yetmiş üç civarındadır. İki ülke arasında kadın ve erkek arasındaki gelir dağılımı eşitsizliği yaklaşık olarak dört kattır. Bu dört katlık farkın nedenlerini inceleme konusu ülkelerin bugününde değil, dününde aramakta fayda vardır. Türk toplumlarının genelinde kadına yaklaşımı katı olmamakla beraber Arap toplumlarının kadına yaklaşımı konusundaki katılık bilinmektedir. Edebi eserlere ve tarihi kaynaklara bakıldığında Türk toplumlarında kadınlar daima hayatın içerisinde, Kağan ile beraberdir (Günay, 2000: 4). Türk toplum hayatında kadınlar kendi adlarına var olabilme imkânı bulmuş, başarılı ve üretken olduklarını göstermişlerdir. Bu durum yönetim geleneği ile doğrudan alakalıdır.

Tablo 3-A: Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi - İnsani Gelişmişlik Endeksi Karşılaştırma

	İnsani Gelişmişlik Endeksi		Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		Fark
	Değer	Sıralama	Değer	Sıralama	
Suudi Arabistan	0,837	39	0,284	56	-17
Kazakistan	0,788	56	0,267	52	4

Kaynak: UNDP Human Development Report 2015, New York – ABD

Günümüz toplumların gelişmişlik oranı ve refah düzeyini belirleyen endekslerden bir diğeri de cinsiyet eşitsizliği endeksidir. Tablo 3-A'da Kazakistan ve Suudi Arabistan'ın insani gelişmişlik endeksi sıralaması ile cinsiyet eşitsizliği endeksi sıralaması karşılaştırmalı olarak verilmiştir. İnsani gelişmişlik endeksinde iki ülke arasındaki sıralama farkı Arabistan lehine on yedi iken cinsiyet eşitsizliği endeksinde bu fark Kazakistan lehine dört olarak gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan insani gelişmişlik endeksinde 39. sırada iken cinsiyet eşitsizliği endeksinde 56. sıraya gerilemiştir. Bu da doğal kaynakların satışından elde edilen gelirle ulaşılan refahın kadın erkek arasında eşit derecede paylaşılmadığını farklı bir veri ile göstermektedir. Cinsiyet eşitsizliği endeksi bazında Kazakistan insani gelişmişlik endeksi açısından Suudi Arabistan'a göre daha iyi bir sıralamaya sahip olmuştur.

Tablo 3-B: Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi - Eğitim

	Temel Eğitim Alanların Oranı (%)		Fark
	Kadın	Erkek	%
Suudi Arabistan	60,47%	70,29%	-9,82%
Kazakistan	95,32%	98,82%	-3,50%

Kaynak: UNDP Human Development Report 2015, New York - ABD

Tablo 3-B, inceleme konusu olan iki ülke deki kadınların ve erkeklerin aldıkları temel eğitim oranlarını göstermektedir. Bu karşılaştırma, devlet yöneticilerinin kendi bütçeleri bazında yapmış oldukları eğitim harcamalarının düzeyi hakkında bir fikir oluşturması açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Tabloya bakıldığında hem kadın hem erkek nüfus açısından temel eğitim alanların oranının Kazakistan'da oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bahis konusu ülkelerin kendi içinde bakıldığında ise eğitim konusundaki kadın erkek eşitsizliğinin Suudi Arabistan'da Kazakistan'a oranla yaklaşık olarak üç kat daha fazla olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 3-C: Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi - İşgücüne Katılım

	İşgücüne Katılım Oranı (%)		Fark
	Kadın	Erkek	%
Suudi Arabistan	20,20%	78,30%	-58,10%
Kazakistan	67,70%	77,90%	-10,20%

Kaynak: UNDP Human Development Report 2015, New York - ABD

İnceleme konusu olan iki ülkedeki kadınların ve erkeklerin toplam işgücüne katılımı ayrıca dikkate değerdir. Tablo 3-C'den anlaşılacağı üzere her iki ülkede de erkeklerin işgücüne katılım oranı neredeyse eşit iken kadınların işgücüne katılım oranına bakıldığında ciddi bir eşitsizlik görülmektedir. Suudi Arabistan'da kadınların işgücüne katılım oranı yaklaşık olarak yüzde yirmi iken bu oran Kazakistan'da yaklaşık olarak yüzde altmış sekiz civarındadır. Kazakistan'da kadınların işgücüne katılımı erkeklere oranlara yaklaşık on puan daha az iken bu fark Suudi Arabistan için yaklaşık olarak elli sekiz puandır. Yaklaşık olarak altı katlık bu cinsiyet ayrımı farkı birbirinden farklı yönetim, sosyal ve kültürel tecrübelerle sahip olan bu iki toplum içerisinde kadının yerini göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 4-A: Küresel Rekabet Endeksi - Yatırımcının Korunma Derecesi

	Yatırımcının Korunma Derecesi	
	Endeks Değeri	Sıralama
Suudi Arabistan	5,8	55
Kazakistan	6,6	25

Kaynak: WORLD ECONOMIC FORUM, The Global Competitiveness Report 2015-2016, Cenevre, İsviçre

Herhangi bir ülkenin ekonomisinin sağlamlığı bütçe girdisi veya ekonomik kazanımlarının yanı sıra yabancı yatırım çekmesi ve yabancı yatırımcıların yatırım yapacakları ülkenin güçlü bir mali yapılanması olduğuna ikna olup parasını bahis konusu ülkenin ekonomik yapılanması içerisinde değerlendirmesi ile de ilintilidir. Tablo 4-A, küresel rekabet endeksi çerçevesinde inceleme altına alınan iki ülkedeki yabancı yatırımcının korunması derecesini belirtmektedir. Toplanan gelirden ve refahta önemli bir payda yatırımcıların korunması ile ilgilidir. Bu da yönetim anlayışının bir parçasıdır. Bu anlamda yatırımcının korunma derecesini gösteren endeks değeri Kazakistan için 6,6 iken Suudi Arabistan'da 5,8'dir. Bu değerlere göre Kazakistan küresel ölçekte 25. sırada yer alırken Suudi Arabistan ise 55. sırada yer bulmaktadır. Suudi Arabistan'ın gelir, gayri safi yurt içi hâsıla ve insani gelişmişlik endekslerindeki sıralamalarında Kazakistan'a göre iyi durumda iken bu endekste oldukça geri sıralarda yer almaktadır. Bu da Kazakistan'ın gerek gelir dağılımı gerekse de cinsiyet ayrımındaki pozitif yönetim anlayışının yatırımcının korunmasında da var olduğunu göstermektedir.

Tablo 4-B: Küresel Rekabet Endeksi - Merkezi Bütçe Dengesi (GSYH Yüzdesi)

	Merkezi Bütçe Dengesi (GSYH Yüzdesi)	
	Endeks Değeri	Sıralama
Suudi Arabistan	-0,454	26
Kazakistan	1,928	10

Kaynak: WORLD ECONOMIC FORUM, The Global Competitiveness Report 2015-2016, Cenevre, İsviçre

Devletlerin bütçelerinin dengesi, gelirleri ile vatandaşlarının yararı için yaptıkları gider harcamalarının uyumlu olması ile ilintilidir. Yöneticilerden, devlet gelirlerini toplum refahı için harcamaları

beklenir. Gelen gelirler vatandaşlara değil de yönetici elit menfaatine harcanıyorsa bütçe ve gayri safi milli hâsıla dengesi açık verecektir. Tablo 4-B'den anlaşılacağı üzere bütçe dengesinin gayri safi milli hâsilaya göre yüzdesinde iki ülke arasında ciddi fark bulunmaktadır. Kazakistan lehine olan bu fark, yaratılan kaynağın millet menfaatine uygun olarak dengeli kullanıldığını göstermektedir. Bu durumun müşahede edilmesinde ise ekonomilerinin temel girdileri doğal kaynak satışı olması hasebiyle benzeşen örneklemeler olan bu iki ülkenin rantiyeci devlet yaklaşımı çerçevesinde ele alındıklarında miras olarak devraldıkları yönetim yapılanmalarının farklılığının büyük etkisi olsa gerektir.

Tablo 4-C: Küresel Rekabet Endeksi - İnsan Kaynağının Verimli Kullanımı

İnsan Kaynağının Verimli Kullanımı		
	Endeks Değeri	Sıralama
Suudi Arabistan	3,570	100
Kazakistan	4,648	24

Kaynak: WORLD ECONOMIC FORUM, *The Global Competitiveness Report 2015-2016*, Cenevre, İsviçre

İnceleme konusu olan iki ülkenin sahip oldukları insan kaynaklarını ne derecede verimli kullandıkları Tablo 4-C'de belirtilmiştir. İnsan kaynaklarının ne derecede verimli kullanıldığı toplumlarda yönetici elit dışında bulunan vatandaşların devlet kurumları ile eklemlenme fırsatı bulmaları ile yakından alakalıdır. Vatandaşların taşıdıkları soyadı veya yönetici zümreye olan yakın akrabalık bağları ile değil de yeteneklerine ve ürettikleri katma değer ile toplum ve devlet içerisinde yer bulabilmelerinin bahis konusu ülkenin yönetim geleneği anlayışı ile yakından bağlantılı olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Bu durum toplumdaki ve yönetimdeki hakkaniyet olgusu ile yakından ilişkilidir. İnsan kaynaklarının verimli kullanımı sıralamasında inceleme konusu olan iki ülke arasında Kazakistan lehine çok bariz bir fark olduğu görülmektedir: Suudi Arabistan, küresel listenin yüzüncü sırasında yer alırken Kazakistan yirmi dördüncü sırada yer almaktadır. Yukarıdaki tablolarda verilen eğitim süreleri ve cinsiyet eşitliği ile ilgili bilgiler de bu tabloda verilen bilgileri doğular niteliktedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Dünya Ekonomi Forumu'nun çeşitli raporlarının farklı parametrelerinin Kazakistan ve Suudi Arabistan verilerinin incelenmesi neticesinde ortaya çıktığı üzere devlet gelirlerinin temel girdisini doğal kaynak satışından elde eden bu iki ülke elde edilen gelirleri toplumlarına aynı ölçüde yansıtmamışlardır. Gayri safi milli hâsıla gelir düzeyi ile küresel sıralamada en ön sıralarda gelen Suudi Arabistan, insani gelişmişlik endeksinde küresel sıralamanın daha alt basamaklarında kendisine yer bulabilmiştir. Doğal kaynak satışından elde edilen gelirleri toplumun tümüne yansıtmayı başarabilmiş olmaktan uzak olan Suudi Arabistan'ın, vatandaşlarının tümünü kapsayabilmekten uzak kaldığı, cinsiyet eşitliği konusunda pek başarılı bir performans gösteremediği sunulan verinin incelenmesinden anlaşılmaktadır. Doğal kaynak gelirlerinin yönetimi bağlamında Suudi Arabistan'ın rantiyeci devlet özellikleri sergilediğini öne sürülebilmektedir.

Satın alma gücüne göre gayri safi milli hâsıla düzeyi ve insani gelişmişlik endeksi sıralamalarında Kazakistan'ın küresel sıralamanın aynı bantları üzerinde durduğu görülmektedir. Doğal kaynakların satışından elde ettiği geliri vatandaşlarının tümüne yansıtmayı başarabilmiş olan Kazakistan'ın cinsiyet eşitliği konusundaki karnesi de iç açıcudur. Temel eğitim alma süresi, iş gücüne katılım oranı ve milli gelirden alınan pay gibi konularda kadınlar Kazakistan'da başarılı bir performans sergilemişlerdir. Merkezi bütçenin dengesi ve ülkenin sahip olduğu insan kaynaklarının verimli kullanımı alanlarında da Kazakistan toplumunun tümünü kapsayan bir yaklaşım sergilediği gözlemlenebilmektedir. Doğal kaynak gelirlerinin harcanması çerçevesinde Kazakistan bir rantiyeci devlet yaklaşımı göstermekten uzak durmuştur.

Unutulmamalıdır ki doğal kaynakların satışı neticesinde elde edilen, dışarıdan gelen, gelir akışını hâlihazırdaki kurumların yönetim anlayışlarının yapılanmasında kendilerine miras kalan siyasi, ekonomik, tarihi ve sosyal yaklaşımların gölgesi belirleyici öğeler taşımaktadır. Miras alınan yönetim gelenekleri ve uygulamalarının, elde edilen gelirlerin toplum kesimlerinin tümüne hakkaniyet ile yansıtılmaya çalışılması sorunsalı ile belirli bir kısım yönetici zümrenin daha fazla öncelenmesi sorunsalı karşısında nasıl hareket edileceğinin anahtarı konumunda olduğu ortaya konmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALI, Hamid ve OMNIA, Abdellatif (2015). "Military Expenditures and Natural Resources: Evidence from Rentier States in the Middle East and North Africa", *Defence and Peace Economics*, Vol. 26, s. 5-13.
- AMUZEGAR, Jahangir (1982). "Oil Wealth: A Very Mixed Blessing", *Foreign Affairs*, Vol. 60, s. 814-835.
- AMUZEGAR, Jahangir (2008). "Iran's Oil as a Blessing and a Curse", *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 15, s. 47-61.
- ASLAKSEN, S ve TORVIK, R (2006). "A Theory of Civil Conflict and Democracy in Rentier States", *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 108, s. 571-585.
- BİLGİN, Onur (2010). "Petrol ve Suudi Arabistan: Bir Lütuf mu Yoksa Bela mı?", *Akademik Orta Doğu*, Vol. 5, s. 25-43.
- COLLIER, P ve GUNNING, J (1999). *Trade Shocks in Developing Countries*, New York: Oxford University Press.
- CORDEN, M (1984). "Booming Sector and Dutch Disease Economics: Survey and Consolidation", *Oxford Economic Papers* 36, s. 359-380.
- ERDEM, Fahri ve ÇİĞDEM, Erdem (2013). "Orta Doğu'da Otoriter Rejimler: Orta Doğu Arap Toplulukları'nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme", *Akademik Orta Doğu*, Vol. 7, s. 213-238.
- GÜNAY, Umay (2000). "İslami Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi", *Milli Folklor*, Vol. 46, s. 4-9.
- HAMDAN, Hadi (2015). "Intensive and Extensive Disaster Risk Drivers and Interactions with Recent Trends in the Global Political Economy, with Special Emphasis on Rentier States", *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 14, s. 273-289.
<http://data.worldbank.org/> (Erişim Tarihi : 08.06.2016)
- KARAMAN, Lutfullah ve ARAS, Bülent (1996). "Orta Doğu Demokrasinin Neresinde? Demokratikleşme Sorunsalı ve Sivil Toplum Ayracı İçinde Bazı Tespitler", *Avrasya Dosyası*, Vol. 3, s. 143-168.
- KARL, Terry Lynn (1997). *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States Studies in International Political Economy*, California: University of California Press.
- KARL, Terry Lynn (2004). "Oil-Led Development: Social, Political and Economic Consequences". *Encyclopedia of Energy*, C. 4., California: Elsevier Academic Press, s. 661-672.
- LEITE, C ve WEIDMAN, J (1999). *Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption and Economic Growth*. IMF Working Paper WP/99/85.
- LINZ, Juan (1984). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev. ÖZBUDUN, Ergun. Ankara: Siyasal İlimler Türk Derneği Yayınları.
- LUKE, Timothy (1985). "Dependent Development and the OPEC States: State Formation in Saudi Arabia and Iran Under the International Energy Regime", *Studies in Comparative International Development*, Bahar, s. 31-54.
- MABRO, R (1980). "Oil Revenues and the Cost of Social and Economic Development", *Energy in the Arab World* 1. Kuwait: AEESD ve OAPEC.
- MABRO, R ve MONROE, E (1974). "Arab Wealth from Oil: Problems and its Investment", *International Affairs*, Vol. 50, s. 15-27.
- MARSHALL, I (2001). *A Survey of Corruption Issues in the Mining and Mineral Sector*, Report No. 15, Minerals, Mining and Sustainable Development, International Institute for Environment and Development. www.iied.org/mmsd/mmsdpdfs/marshall_corruption.pdf. (Erişim Tarihi: 14.03.2016).
- MEHRARA, Mohsen (2007). "Energy-GDP Relationship for Oil-Exporting Countries: Iran, Kuwait and Saudi Arabia", *OPEC Review* Mart, s.1-16.
- MENDERES, Aydın (1987). *Tarihte Bir Yolculuk*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- OKRUHLIK, Gwen (1999). "Rentier Wealth, Unruly Law and the Rise of Opposition", *Comparative Politics*, Vol. 31, s. 295-315.
- PREBISCH, Raul (1950). *The Economic Development of Latin America and its Principal Problems*, New York: Lake Success.
- PREBISCH, Raul (1964). "Toward a New Trade Policy for Development" *Proceedings of the United Conference on Trade and Development*, I-VIII, New York.
- ROSS, M (2001). "Does Oil Hinder Democracy?" *World Politics*, Vol. 53, 325-361.
- SACHS, J ve WERNER, A (1995). *Natural Resource Abundance and Economic Growth*, Development Discussion Paper No 517a, Cambridge, MA: Harvard Institute for International Development. <http://www.cid.harvard.edu/hiid/517.pdf>. (Erişim Tarihi: 14.03.2016).
- SACHS, J ve WERNER, A (1999). "Nature Resource Intensity and Economic Growth", *Development Policies in Natural Resource Economies*. Editörler M, Jorg, vd. Cheltenham: Edward Elgar, s. 13-38.
- SCHLOSS, M (2002). *Transparency and Governance in the Management of Mineral Wealth*, Working Paper, World Mines Ministries Forum and Transparency International, http://www.transparency.org/working_papers/mining_mineral/trans_govmineralwealth.html. (Erişim Tarihi: 14.03.2016).
- SINGER, Hans (1950). "The Distribution of Trade Between Investing and Borrowing Countries", *American Economic Review*, Vol. 40, s. 473-485.
- SKOCPOL, Theda (1982). "Rentier State and Shi'a Islam in the Iranian Revolution", *Theory and Society*, Vol. 11, 265-283.
- STEVENS, Paul (1986). "The Impact of Oil on the Role of the State in Economic Development: A Case Study of the Arab World", *Arab Affairs*, Vol. 1, s. 87-101.
- STEVENS, Paul (2003). "Resource Impact: Curse or Blessing? A Literature Survey", *The Journal of Energy Literature*, Vol. 9, s. 3-42.
- UNDP *Human Development Report 2015*, New York – ABD.
- WORLD ECONOMIC FORUM, *The Global Competitiveness Report 2015-2016*, Cenevre, İsviçre.